

HELDAGSSESJON FREDAG 19. JUNI, KL. 12.45 – 18.00

ENTREPRENØRSKAP

Sesjonsledere: Svein Ivar Langhelle og Nils Olav Østrem

Entreprenørskap er knyttet til nyskaping og handler om å etablere nye virksomheter eller næringer. Motivasjon og resultat av entreprenørskap kan være økonomisk vinning, men også nyskaping på ulike tekniske-, miljømessige-, kulturelle- og sosiale områder i samfunnet.

Med utgangspunkt i begrepet «entreprenørskap» kan historikere belyse og utvikle økonomiske teorier og forklaringer, samtidig som de øker kunnskapene om fortidens samfunn generelt. Under fellesnevneren «entreprenørskap» vil deltakerne i denne sesjonen rette søkelys mot ulike tradisjoner og hendelser knyttet til forretningsvirksomhet, næring og handel i forskjellige tider og deler av landet. Entreprenørskap blir sett i lys av både religion, sosiale strukturer, mentalitet og geografi.

Gud og mammon – religion og næringsliv (12.45-14.15)

Knut Dørum (Professor Universitetet i Agder): *Handelskapitalisme og etikk i Norge på 1800-tallet.*

Björg Seland (Professor Universitetet i Agder): *Kristelig entreprenørskap – sosial kapital og hard valuta.*

18- og 1900-tallets bedehusmiljø representerte en kristelig kultur der likhetstanken sto sterkt. Men noen fikk ruve over det jevne. Det kunne gjelde slike som utmerket seg, ikke bare gjennom kristelig sinnelag, men også gjennom økonomisk virksomhet. Dette innlegget skal handle om Terje Andersen Mørland (1854-1937) fra Austre Moland i Nedenes amt –entreprenør og magnat i næringslivet, som skipsbygger, skipsreder, trelasthandler, sagbruks- og fabrikkier. Samtidig utfoldet han seg med stor kraft som predikant og institusjonsbygger i indremisjonen på lokalt og regionalt nivå. Han tok dessuten på seg verv i kommunepolitikken, en kort periode gjorde han sågar tjeneste som stortingsmann.

Framstillingen har bakgrunn i selvbiografisk materiale, der Mørland betoner gudstroens betydning for økonomisk suksess. Han etablerte seg som næringslivsentreprenør i en tid preget av økonomisk nedgang, samtidig som sterke vekkelsesbølger slo inn over byer og bygder langs agderkysten. Ved å utvide kildegrunnlaget med ulike typer personal- og regionalhistorisk materiale søker jeg også å kartlegge Mørlands religiøse og økonomiske nettverk, med blikk for sammenfall og overlapping. Et overordnet spørsmål er om – eller i hvilken grad – Mørlands trosforestillinger og det religiøse miljø han tilhørte, var med på å fremme hans økonomiske ambisjoner.

Olav A. Abrahamsen (Førsteamanuensis Universitetet i Agder): *Kristenredere og småbymatadorer.*

Ola Honningdal Grytten (Professor Norges handelshøyskole) og Kjell Bjørn Minde: *Haugianerliberalistene: en analyse av haugianere som politikere og næringslivsaktører i Norge ca 1814-1880.*

Fra 1840-årene gikk Norge inn i en fase preget av langt høyere vekst i økonomien enn før. Fordoblingstiden i produksjonen per innbygger sank fra kanskje 700 til 70 år. Et tidligere økonomisk lavvekstregime ble dermed erstattet av et nytt og moderne høyvekstregime. Økonomiske historikere har vært enige i at overgangen fra den såkalte merkantilismen, med sterkt innslag av handelshindringer, etableringshindringer, privilegier og monopoler hindret at veksten skjøt fart, inntil systemet ble avløst av liberalismen, som fremmet internasjonalt varebytte og bygde ned privilegie- og monopolordningene. I denne overgangen spilte ulike nasjonale og internasjonale puritanske miljøer en viktig rolle. Hvordan var det så med de norske puritanerne på 1800-tallet, primært presentert ved haugianerne?

I denne artikkelen vil vi sette særlig søkelys på den rollen Hans Nielsen Hauge (1771-1824) og den bevegelsen han skapte kan ha spilt som vekstfremmende faktor i moderniseringen av norsk økonomi. Den direkte innflytelsen

haugianerne hadde avtok etter hvert, og årene rundt 1880 kan av den grunn være en riktig avgrensing for vår undersøkelsesperiode.

Hauge bidro selv sterkt til entreprenørskap, økonomisk vekst og folkeopplysning. Likevel var det etterfølgerne hans som fikk det store ansvaret og muligheten til å virkelig gjøre de økonomiske, politiske og religiøse ideene han etterlot seg da han døde i 1824.

I dette arbeidet vil vi særlig sette søkelyset på virksomheten til stortingshaugianerne. Artikkelen er delt i to hoveddeler. I del en vil vi beskrive og forsøke å vurdere den rollen stortingshaugianerne spilte i moderniseringen av norsk økonomi ca. 1800-1880. Hvor stod Norge i et økonomisk, internasjonalt perspektiv på 1700- og 1800-tallet? I del to i denne framstillingen vår vil vi forsøke å sette våre vurderinger av den norske økonomiske utviklingen inn i en større internasjonal sammenheng, der det overordnede temaet er den protestantiske etikks betydning for den økonomiske vekstprosessen i Europa og Vesten etter ca. 1500.

Entreprenørskap og sosial struktur (14.45-16.15)

Svein Ivar Langhelle (Førsteamanuensis Universitetet i Stavanger): *Samfunnsmessige, kulturelle og mentalitetsmessige forutsetninger for jærsk entreprenørskap*

Jærbuen har vore flink til å reklamera for seg sjølv og har ofte vore tydeleg stolt av det han har utretta. Kanskje er det meir interessant at jærbuen gjerne vil bli anerkjent som dyktig, enn om han faktisk er det? Kanskje er det viktigare å sjå på jærbuen si innstilling, hans måte tenkja på og kva slags verdiar han har, enn kva nummer han kom på i ei nasjonal tevling i entreprenørskap eller omstilling?

Kva slags verdiar har vore viktige og avgjerande, og kva saker var det eigentleg ikkje var så nøye med? Og ikkje minst: Kva likte dei å visa fram og fortelja til andre, og kva ville dei heller halda litt skjult og teia stille om? Kva gjorde dei stolte, og kva var meir skammeleg? Det å vera dyktig bonde har vore og er framleis ein del av jærbuen sin identitet eller sjølvbilde. Det er ein måte å tenkja på som mange har felles, slik at me kan snakka om «mentalitet».

Stein Tveite hevdar at den grunnleggjande føresetnaden for utviklinga av jærsk jordbruk var at «her var eit tett samfunn av jamlikar, her kunne alle dra ihop. Det er ein krass kontrast til det andre gode jordbruksstroket – flatbygdene på Opplanda. I eit slikt samfunn som på Jæren gjekk det lett å samarbeide for å få til snøgge omleggingar».

Samuel Lilly understrekar den nære samanhengen mellom klassestruktur og den iveren det er i samfunnet for nyskaping. Klasseforskjellane må ikkje vera for store og for sementerte, og det er avgjerande at entreprenøren har nok teknologisk kunnskap til å sjå om nye reiskap eller metodar er praktiske og nyttige eller ikkje.

For dei med høgast status og mest makt, blei det avgjerande å visa seg romslege og ikkje markera for sterkt at dei var «betre» enn andre, men heller lata litt som om alle var like. Dei som var «mindre verd» måtte ikkje bli minna for ofte om sin eigen ringe posisjon, sjølv om dei visste godt korleis det eigentleg stod til. For mykje merksemd om sosiale forskjellar fekk folk til å tenkja på andre ting enn at alle skulle stå saman. Dei fekk problem med å godta forskjellane, og til slutt kunne heile samhandlinga mellom dei ulike gruppene gå i oppløysing.

Dei store haugianske vekkingane på Sørvestlandet frå 1820 til 1850 braut med det tradisjonelle fellesskapet i bygdene og bar i seg sterkare vekt på individualisme og personleg ansvarleggjering. I dette låg ei frigjering frå tradisjonelle handlingar og ei opning for nye løysingar i ei tid med andre føresetnader og nye sjansar. Viktig var det også den protestantiske kallsetikken, der «arbeid og bøn» var det som skulle gi livet innhald.

E.P. Thompson viser korleis det oppstod ein ny toleranse for at folk gjekk sine eigne vegar og gjorde andre val enn det som hadde vore vanleg. I denne nye moralen blei det lagt større vekt på endring og mindre på tryggleik. Det var denne nye typen moral for endring som kom til å stå så sterkt på Jæren, der utvikling og framgang i jordbruket fekk særleg stort fokus. Erfaringane frå krigsåra 1807–1814, og i mindre grad dei haugianske vekkingane, kan ha vore den avgjerande erfaring for at denne nye økonomiske moralen fekk fotfeste.

Det var altså snakk om fleire krefter som drog i same retning, og der dei haugianske vekkingane stod bak to av dei. Dei religiøse vekkingane kunne vera med og frigjera tankegangen for alternativ innan næringsliv, samstundes som

dei nye materielle føresetnadane var med på å frigjera tankegangen frå gammalt religiøst fellesskap. Religiøse vekkingar og ny jordbruksmentalitet virka såleis i same retning og var gjensidig forsterkande.

Arnljot Løseth, (Professor Høgskulen i Volda): *Sosial struktur og økonomisk atferd. Regioner i Kyst-Norge i et komparativt og nord-atlantisk perspektiv.*

Foredraget vil ta for seg de regionale variasjonene i utviklinga av økonomiske tenkemåter og atferd i Fisker-Norge på 1800-tallet (og eventuelt tidlig 1900-tall). De vil bli sett og analysert i forhold til forskjellige regionale sosioøkonomiske strukturer langs Norskekysten. Disse vil også bli sammenlignet med sosioøkonomiske strukturer i andre kystsamfunn langs Nord-Atlanteren.

Karl Egil Johansen, (Professor Høgskolen i Bergen): *Religion, alkohol og økonomisk atferd. Moderniseringa av fiskeria i eit nordsjøperspektiv*

*Foredraget vil ta utgangspunkt i underteikna sitt bidrag i bind 3 av Norges fiskeri- og kysthistorie (2014), perioden ca. 1880–1920, den kanskje viktigaste omformingsperioden i norsk fiske i nyare tid. Dette var samtidig ein sterk vekstperiode for den pietistiske «kystreligiøsiteten» både i Norge og andre land i Nordsjø-området. I sitt mykje omtalte verk *Den protestantiske etikk og den kapitalistiske ånd* (1904) hevda den tyske sosiologen Max Weber at den protestantiske etikken var ei viktig drivkraft i framveksten av den moderne kapitalismen. Ein variant av det same er teksten på eit gammalt veggbroderi i eit hus ute på Senja: "Afhold fremmer Velstand og Lykke. Spirituosa nydes og bydes ikke!" Fanst det i denne perioden ein slik samanheng mellom livssyn, fråhaldssak og den hurtige moderniseringa av fiskeria?*

Trudi Eikrem, (Stipendiat Høgskulen i Volda): *Oppkomlingssekt kontra etablert borgarsekt. Mikroperspektiv på Ålesund og Kristiansund.*

Klippfiskeeksporten frå Møre til Iberia og den iberiske kulturelle sfære vart mangedobla i 1800-åra. Noko av bakgrunnen for auken i eksportvolumet kan belysast ved å studere entreprenørskap i eit mikroperspektiv. Handelshuset Rønneberg i Ålesund og handelshuset Johnsen i Kristiansund var mellom dei største klippfiskeeksportørane i regionen. Kva slag sosial og kulturell bakgrunn hadde dei – kva slag forretningskonsept utvikla dei – korleis og kva aspekt ved næringa bidrog dei til å utvikle?

Handel og samvirke (16.30-18.00)

Eirinn Larsen (Forsker Handelshøgskolen BI): *Beskjedne entreprenører? Forretningskvinner i Kristiania rundt 1900*

Nils Olav Østrem (Professor Universitetet i Stavanger): *Forbruk som egalitet? Husmenn og andre kundar hjå landhandlar i Ryfylke*

Gunnar Roalkvam: *Forbrukersamvirket i Rogaland. Lokal identitet og sambeidsutfordringer før og nå.*

Tidlig på 1900-tallet ble det etablert samvirkelag i de fleste kommuner i Rogaland. Den ideologiske profilen var ulik i bylag og bygdelag, men de fleste lag sluttet seg til det lokale Produksjonslaget Samhold og, med stor tvil, til den sentrale Norges Kooperative Landsforening. Etter som samfunnet og konkurransesituasjonen endret seg, fusjonerte de fleste samvirkelag inn i større enheter. Men dette skjedde sjelden sammen med lag i samme kommune. Hvorfor valgte enkelte samvirkelag i bygdene å fusjonere med større bylag i stedet for å søke samarbeid med nabolagene?